

Lidija Nikočević

MUZEJSKA DJELATNOST I TURISTIČKA PONUDA

Na primjeru etnografske zbirke u Mošćenicama

Da bi se moglo razmišljati o funkcioniranju muzeja ili muzejske zbirke u određenom turističkom mjestu, potrebno je poznavati osnovne karakteristike turističke privrede tog kraja. Pored toga, pri uobličavanju muzejske zbirke u tom kontekstu, valja voditi računa o općim aktualnim trendovima u turizmu, te se upoznati sa stručnim radovima koji s aspekta turizmologije, antropologije, sociologije, interpretiraju fenomen turizma.

Turizam osobito masovni, doživljava posljednjih godina različite kritike. Dok poneki ugostitelji i dalje inzistiraju na izgradnji velikih hotelskih kompleksa, samo stanovništvo ipak se sve više odupire takvom razvojnem trendu. Na to upozoravaju i teoretičari slobodnog vremena, ukazujući na činjenicu da osiromašen svakodnevni život u dehumaniziranom urbanom okolišu, lišen mogućnosti za kvalitetan oporavak i odmor, implicira potrebu kompenzacije u vidu čežnje da se negdje otputuje gdje bi se trebale ostvariti mnoge želje i potrebe, gdje bi trebalo doživjeti svojevršno ispunjenje, »živjeti pravim životom«. Takav način provođenja godišnjeg odmora odavno je postala društvena norma. Da bi se sve to realiziralo, brine se tzv. »industrija zabave«, koja komercijalizira potrebu za odmorom, nudeći desetljećima slične klišeizirane sadržaje.

Domaće stanovništvo pri svemu tome gotovo nitko i ne pita za mišljenje; turističkim razvojem rukovodi manji broj ljudi, sastavljen od politički utjecajnih hotelijera i direktora turističkih organizacija. U takvoj se situaciji uglavnom ne može doći do kvalitetnijih kontakata između domaćina i turista. Domaćini su najčešće zauzeti napornim nastojanjima da u nekoliko ljetnih mjeseci steknu dovoljno novaca, te je njihovo susretljivo ponašanje prema strancima uglavnom odraz doživljavanja turista kao dragocjenog izvora zarade. Površni kontakti s masom stranih ljudi za domaćine predstavljaju ljetnu svakodnevicu u kojoj se, nakon nekog vremena, gubi spontanitet komunikacije. Ekonomske razlike između domaćina i turista samo produbljuju taj jaz.

Turisti pak tragaju za »tipičnim«, klišeiziranim sadržajima, često u mislima već unaprijed uobličenim. Ponekad etnocentristički nastrojeni, nerijetko s nadmoćne distance promatraju lokalno stanovništvo i njihovu kulturu. Javljaju se i tipizirani stavovi jednih prema drugima; međusobno komuniciraju putem već stvorenog, stereotipnog mišljenja ili stava o strancima iz određene zemlje, odnosno, o domaćinima. No, domaćini su gotovo redovito oni koji se prilagođavaju posjetiocima da bi zadovoljili njihove potrebe. Turisti često očekuju i traže »pseudodogađaje« kao što je to, na primjer, prizor lokalnog stanovništva odjevenog u narodne nošnje, njihovi »atraktivni« običaji i slično. Ponekad se događa da se elementi domaće tradicijske kulture prilagođavaju ukusu turista da bi postali zanimljivi i privlačni, deformirajući na taj način vlastitu kulturu. Zbog nedostatka vremena, informacija i sposobnosti povezivanja određenih elemenata u kulturni kontekst zemlje gdje boravi, turist je sklon prihvaćanju upravo takvih neautentičnih ili krnjih sadržaja. Primjerice, usprkos sve češćem favoriziranju tradicijske kuhinje određenih primorskih lokaliteta, za očekivati je i daljnju veliku potražnju jela kao što su čevapčići i ražnjići. Premda nisu karakteristični za Jadransko područje, dobili su status »tipične« hrane u kojoj mnogi turisti nalaze karakterističan simbol našeg podneblja.

Tretirana kao roba, vlastita kultura biva bitno degradirana. Komercijalizacija mnogih njenih elemenata nužno implicira određene deformacije. Domaćini »troše« elemente autohtone kulture, a turisti ih isključivo konzumiraju. Ili, kako tumači Dennison Nash: »Kada se ponaša kao turista, čovek dokoliči, što znači da nije usmeren ka oblikovanju sveta, već ga samo doživljava ili se s njim igra.«

Turisti koji posjećuju izložbe i muzeje često ne dobivaju sliku žive kulture: izvučeni iz konteksta, eksponati ne mogu pružiti strancima cjelovitu informaciju i doživljaj, jer im nedostaje potrebno znanje, a ponekad i interes. Tako zna doći do pojave divljenja nekom eksponatu samo zato jer je »vrlo star«, natprosječno velik ili malen, ili jer su uz njega vezani razni kurioziteti. Louis Turner i Johan Ash smatraju: »Turista kupuje svoj godišnji odmor kao paket, te i kulturu također kupuje kao paket. Tako se strane kulture, koje mogu biti vrlo stare i složene, svode na nekoliko odmah prepoznatljivih karakteristika. Te kulture postaju robe.«

Prilikom prilagođavanja domaćina turistima nužno je donekle povinuti se kulturi došljaka. Tako dolazi i do procesa akulturizacije, koji se u uzajamnom kontaktu odvija na taj način da domaćini usvajaju utjecaj turista, ali ne i obrnuto. Neki antropolozi koji proučavaju turizam i smatraju da je antropološko proučavanje turizma iste ontogeneze kao i proučavanje akulturizacije.

Stoga je u čitavoj Evropi sve više onih koji su skloni tumačiti turizam kao pošast koja degenerira određenu kulturu, ugrožava ravnotežu, dehumanizira međuljudske odnose. U Jugoslaviji je situacija, međutim, ponešto specifična. Dok su mnoge turistički razvijene zemlje investirale velika novčana sredstva za zaštitu spomenika kulture, izgradnju muzeja, za razgranatu propagandu i prezentaciju tih sadržaja turistama, gradeći svoj turistički »image« velikim dijelom upravo na svojoj kulturnoj baštini, kritičari turizma u Jugoslaviji napominju da se mnogi

turistički radnici kod nas ne odnose prema kulturi kao prema resursu u kojeg treba ulagati da bi se efikasnije eksploatirao. To je, čini se, rezultat nedovoljno razvijene svijesti prema sadržajima autohtone kulture kao pretpostavci turističkog razvoja. U praksi se stoga često vode razgovori o tome kako kulturni radnici mogu poraditi na programima za turiste, umjesto da se pitanje postavi drugačije: što i kako turistička privreda treba uložiti u kulturu da bi, kao rezultat toga, imala veći posjet turista. Takvom neispravnom rezoniranju pogoduje i recentno krizno razdoblje na taj način što turistički radnici nisu skloni investirati u nešto čiji se rezultati mogu opaziti tek kroz nekoliko godina. Stoga povremeno spočitavanje o nedovoljnoj atraktivnosti pojedinih muzeja i muzejskih zbirki upućena muzejskim radnicima sa strane turističkih radnika nisu osnovana, utoliko što turistička privreda ne ulaže u takve objekte, zaboravljajući da upravo oni mogu prezentirati naš kulturni identitet koji je, između ostalog, osnova za dolazak turista. Zapravo, u našim turističkim centrima i nema velik broj muzeja koje turisti masovno posjećuju; kako nam osmišljavanje takvih muzeja tek jednim dijelom predstoji, u prednosti smo što možemo pomno analizirati iskustva iz drugih turističkih zemalja i izbjeći pogreške koje su se njima desile.

U Opatijskoj općini koju ovom prilikom uzimam za primjer, već se više od stotinu godinu u priobalnim mjestima razvija turizam. Za kulturne sadržaje koji su od samih početaka, još dok je Opatija bila elitno ljetovalište Austrougarske monarhije, bili nuđeni turistima, karakteristična je činjenica da se gotovo redovito radilo o importiranim sadržajima, netipičnim za lokalni kulturni identitet. Situacija se ni danas nije izmijenila, osim što je kvaliteta sadržaja bitno opala. Autohtona kultura samo se iznimno prezentira. Opatija ni danas nema nijednog muzeja, a u čitavoj Općini postoji, tek unazad tri godine, samo jedna muzejska zbirka.

Razvitak turizma u Opatiji specifičan je fenomen, utoliko više što je samo mjesto nastalo upravo zbog turizma. Ovom prilikom neću spominjati karakteristike turizma u Opatiji, već će biti riječi o drugom mjestu koje karakterizira drugačija situacija. Radi se o Mošćenicama, smještenim petnaestak kilometara jugozapadno od Opatije prema Puli. Smještene na brežuljku, oko dva kilometra udaljenom od morske obale, Mošćenice su sačuvale srednjevjekovnu organizaciju prostora unutar gradskih zidina. U neposrednoj blizini tih zidina izgrađen je manji broj novijih kuća, uključivši i restoran sagrađen u stilu koji asocira na tradicijsku arhitekturu tog kraja. Cijela Mošćeniština obuhvaća dvadesetak sela i zaselaka. Mošćenička Draga, udaljena svega pola sata hoda od Mošćenica, prije dvije stotine godina bila je još mala ribarska lučica, koja je za posljednjih desetljeća postala znatno turističko središte. Turisti je posjećuju gotovo isključivo ljeti; smješteni su u kampu, jednom od dvaju hotela ili u vrlo razgranatom smještaju u prihvatnim kućama. Mnogi stranci, osobito oni koji odsjedaju u privatnom smještaju, već godinama dolaze u to mjesto. Oba hotela smještena su u centru naselja, te tako turisti nisu izolirani od ostalog dijela naselja. Mošćenice i neka ostala sela nude privatni smještaj, no turisti-izletnici su u Mošćenicama gotovo svakodnevno zbog njihove privlačnosti.

Etnografska zbirka Mošćenice postavljena je 1984. godine. Ekspoziciji u toj zbirci nastoje ilustrirati karakteristična poglavlja tradicijskog

života Mošćeništine. Međutim, postava je stalna i nije se mijenjala od osnutka muzejske zbirke, a povremene izložbe ne postoje, niti je određen prostor za takvu namjenu. Prateće informacije, uključujući i eventualne plakete, panoje, ni izdaleka ne zadovoljavaju kriterije suvremeno koncipirane muzejske zbirke. Nedostaje i niz drugih tehničkih pomagala putem kojih bi se mogla omogućiti bolja komunikacija izložene građe i posjetioca muzejske zbirke. Oni koji su je već posjetili najčešće nisu motivirani da je uskoro ponovo posjete jer se tako ništa i ne mijenja, odnosno, događa. Domaći ljudi pomagali su pri sakupljanju etnografske građe i isprva su često navraćali u zgradu gdje je Muzejska zbirka. Kako je njen ulaz smješten u samim gradskim vratima, svatko tko ulazi u grad mora proći ispred ulaza u Muzejsku zbirku; utoliko je takva komunikacija uistinu spontana i posve prirodna. No, ta su se »navraćanja« od strane Mošćeničana u posljednje vrijeme prilično prorijedila.

Dakle, Etnografska zbirka u Mošćenicama postoji, ali opalo je zanimanje mještana za nju, a turistima nije data punovrijedna informacija i mogućnost oživljavanja elemenata tradicijske kulture. Štoviše, način na koji je interpretirana, muzejska građa ni samim stanovnicima Mošćenica, Mošćeničke Drage i bliže okolice ne pruža kompleksniju spoznaju autohtone kulture.

Posljednjih su mjeseci aktualna razmišljanja o nekim promjenama u radu muzejske zbirke a postoji i mogućnost dobivanja dodatnog prostora unutar gradske jezgre. Stoga je potrebno definirati daljnje smjernice rada i odgovoriti na pitanja što i kako se želi tom zbirkom pokazati, te kome je prvenstveno upućena. Pod pretpostavkom da je stručnjak koji će se njome baviti dobro upoznat s elementima tamošnje tradicijske kulture, potrebno je još izvršiti i dodatna istraživanja i to u tri osnovna pravca:

nastojati istražiti karakteristike današnjeg života ljudi iz Mošćeništine, ispitati njihove društvene navike i potrebe, te uočiti obilježja njihove komunikacije s turistima (uz napomenu da istraživanje pojava koje nastaju kao rezultat kontakta s turistima treba biti kroz duži period objekt etnološkog proučavanja);

razgovarati s turistima, ispitati njihove interese i potrebe, ispitati način njihove komunikacije s domaćinima i njihovom kulturom;

analizirati dosadašnji rad Muzejske zbirke u Mošćenicama i provesti anketu među posjetiocima Zbirke.

Način rada Zbirke trebao bi u prvom redu biti usmjeren prema samim stanovnicima Mošćeništine, trebalo bi prvenstveno njima omogućiti sudjelovanje u različitim programima vezanim uz Muzejsku zbirku, neke prostore prenamijeniti u svojevrсна sastajališta gdje bi oni provodili i svoje slobodno vrijeme. Jer, slojeviti, kompleksniji odnos prema kulturnoj baštini, te bolja informiranosti u tom smislu (koju takav odnos i podrazumijeva), može osnažiti njihov kulturni identitet čime bi se umanjila opasnost od nekritične deformacije i komercijalizacije vlastite kulture. S druge strane, ukoliko rad Muzejske zbirke bude zadovoljavao domaće stanovništvo, tek su onda stvoreni sigurni preduvjeti da ona potpunije prezentira autohtonu kulturu i turistima, koji neće biti u prilici da se susreću samo s dekontekstualiziranim eksponatima, već će

se moći uključiti u dodatne aktivnosti Zbirke, doći u izravni i spontani kontakt s lokalnim stanovništvom — što sve, dakako, podrazumijeva aktivno sudjelovanje turista.

Navest ću samo neke od polazišnih ideja, odnosno, metodoloških postupaka za koje smatram da bi trebalo primijeniti u ovom slučaju. Osim stalne postave, u jednoj od kuća u Mošćenicama treba osigurati prostor za izložbe, te prostor za sastajanja, radionice, tečajeve i slično. Osim tog prostora, nužno je naći mjesto i za depo, koji za sada ne postoji.

U stalnoj bi postavi pristup tradicijskoj kulturi trebao izbjeći šturi demagoški ili pak sjetno-sentimentalni ton prema prošlim vremenima. Povremene izložbe mogle bi imati za predmet usporedbe između nekadašnjeg i današnjeg načina života; trebale bi ponekad sadržavati i polemičan prizvuk, upućivati posjetioca na kreativno razmišljanje o predmetu izložbe, na formiranje vlastitog stava. Uz predmete, bitnu bi ulogu u takvim izložbama trebali imati panoi, plakati, dija- i filmske projekcije, te zvuk s magnetofonskih traka. Pojedine bi izložbe trebale biti rezultat interdisciplinarnih nastojanja da se pojedini fenomeni, odnosno, eksponati promatraju u svjetlu njihovih složenih funkcija i značenja.

U za to definiranom prostoru kroz cijelu bi godinu trebalo povremeno upriličavati tečajeve, odnosno radionice pojedinih tradicijskih zadata i vještina. Sudionici takvih programa bili bi i mladi ljudi Opatije i Rijeke, te ostali zainteresirani stanovnici bliže i dalje okolice, ali i turisti, domaći i strani koji u Opatiji i Lovranu borave kroz čitavu godinu. Uz to, mogla bi se povremeno organizirati tematska predavanja, pješačke ture u bližu okolicu Mošćenica, koja je još bogata tradicijskom arhitekturom i ostalim etnografskim karakteristikama. Takve poludnevne pješačke ture predstavljale bi zasigurno privlačan program za turiste. Pri tom valja voditi računa da takve ture ne budu previše česte niti velike po broju učesnika, da ne bi izazivale otpor lokalnog stanovništva.

Program rada Muzejske zbirke trebao bi, dakle, biti u skladu s nazorima, navikama i potrebama domaćeg stanovništva. Ono bi, kao posljedicu takvog odnosa, moglo razviti osjećaj da Zbirka pripada i njima, te da su i oni za nju odgovorni. Povremeno bi trebalo upriličavati večeri na kojima bi se, uz međusobno druženje, mogli dogovarati i raspravljati o načinu rada Muzejske zbirke. Takav način rada u određenoj mjeri nalikuje na neke od principa na kojima počiva ideja eko-muzeja. Lokalno bi se stanovništvo moglo uključiti i u izradu i prodaju predmeta od prirodnih materijala koji bi služili kao suveniri, te maslinovog ulja, sira i drugih domaćih proizvoda.

Druga grupa ljudi kojima bi se Muzejska zbirka trebala obraćati je omladina, od deset godina starosti na dalje. Osim uključivanja sadržaja o tradicijskoj kulturi u slobodne aktivnosti osnovnih i srednjih škola, trebalo bi ih animirati i pri radovima oko restauracije, zaštite, održavanja zbirke, te vođenja po spomenutim pješačkim turama.

Turistima bi na recepcijama hotela i turističkih društava trebali biti dostupni letci, prospekti i plakati koji bi ih informirali o Muzejskoj zbirci. Osim toga, u ugostiteljskim bi se prostorima mogla povremeno organizirati kakva mala pokretna izložba, koja bi bila informativna, a ujedno bi imala i propagandnu svrhu.

Jedan od ciljeva zbirke bilo bi njeno prerastanje u kulturni centar polivalentne komunikacije. S obzirom na arhitektonsku strukturu Mošćenica, najprikladnije je prostore takve ustanove razdijeliti na nekoliko različitih mjesta; na taj način razbijena je njena, najčešće kruta forma, koja bi se na ovaj način manje nametljivo inkorporirala u mošćeničku živu stambenu strukturu.

Na taj bi način i sam ambijent Mošćenica bio bolje zaštićen, a spomenuti programi vođenja po okolnim selima rezultirali bi svojevrsnom »in situ« zaštitom.

Ovakav odnos prema funkciji i obliju Muzejske zbirke, prema ulozi domaćeg stanovništva, te prema turistima i turizmu uopće, trebao bi imati za posljedicu i humaniziraniju svakodnevicu, sagledanu u totalitetu različitih odnosa među ljudima i kulturama.

LITERATURA

- Daniel Boorstin, *Od putnika do turiste* »Kultura« 60—61, Beograd, 1983.
 Jost Krippendorf, *Putujuće čovječanstvo*: SNL, Zavod za istraživanje turizma, Zagreb, 1986.
 Dennison Nash, *Turizam kao forma imperijalizma*, »Kultura« 60—61, Beograd, 1983.
 Louis Turner & John Ash, *Politika sunčevog pojasa*, »Kultura« 60—61, Beograd, 1983.

Lidija Nikočević

MUSEUM ACTIVITIES AND TOURIST OFFER BASED ON ETHNOLOGICAL COLLECTION IN MOŠĆENICE

— Summary —

The author first points to the basic trends in the development of tourism and confronts them with local culture which is usually, in the process of acculturation which is unavoidable because of frequent contacts of local population and tourists, unsuitably presented and even deformed. This also happens because of insufficient investment in protection, preservation and presentation of cultural monuments; in the situation under examination tourist economy is expected to invest in culture, as it is one of the motives of tourists for coming to a certain place. However, both programmes and working methods of museums and museum exhibitions have to be adjusted to such purposes by close cooperation with local population which should be included in some working programmes of museums. In that way a museum could become a living organism which can offer to foreign visitors a more complete information and an opportunity to participate, and not only exhibits out of context. Museum collection (e.g. the Mošćenice ethnographic collection) could become a link between the local and foreign culture, trying to create conditions for valuable and complex exchange.